

**ГАЗЕТИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 20 – 40-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ:
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО МАРКУВАННЯ НАЗВ**

Олена Пода
(Київ)

У статті аналізується гендерний дискурс радянської української преси 20-40-х років ХХ століття. Виділяються назви з використанням чоловічих маркерів. Окремо описуються назви газет з гендерним маркером.

Ключові слова: дискурс, гендерний, маркер, домінанта, комунікація, номінація, ідеологічний, демінізуючий, формант.

В статье анализируется гендерный дискурс советской украинской прессы 20-40-х годах ХХ века. Выделяются названия с использованием мужских маркеров. Отдельно описываются названия газет с гендерным маркером.

Ключевые слова: дискурс, гендерный, маркер, доминанта, коммуникация, номинация, идеологический, деминизующий, формант.

Gender discourse of soviet Ukrainian press of the 20-th – 40-th of the XIX-th century are analyzed here. The names with using men's markers are distinguished. Separately are described the titles of newspapers with gender marker.

Key words: discourse, gender, marker, dominant, communication, nomination, ideological, feminized, formant.

Постановка проблеми. Говорячи про гендерний дискурс радянської української преси перших десятиліть ХХ ст., не можна не звернути увагу на очевидну та й мало ким приховану гендерну асиметричність газетних назв.

Актуальність дослідження. Заявлена нами тема в працях українських журналістикознавців не озвучувалася й не аналізувалася. Серед досліджень сучасних журналістикознавців можна назвати чи не єдину роботу В.Слінчук, в якій зверталася увага на проблему гендерного аналізу назв матеріалів друкованих ЗМІ (назви газет і журналів у зазначеній роботі практично не вивчалися) [1]. Така ситуація є показовою для гендерного журналістикознавства, що проходить етап свого становлення в загальному українському журналістикознавчому дискурсі, і розкриває перспективи наукових гендерних розробок у майбутньому.

Без сумніву, періоди докорінних гендерних трансформацій у суспільстві є цікавим дослідницьким тлом для вчених багатьох наукових галузей. Не залишається осторонь і сфера соціальної комунікації, зокрема журналістикознавча. Підтвердженням цього є наше міні-дослідження.

Мета статті: висвітлити результати гендерного аналізу назв матеріалів друкованих ЗМІ в радянській Україні 20-40-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Так, аналіз майже 12 тисяч газетних назв кількох показчиків [2] доводить, що, не зважаючи на активне лобіювання нових гендерних стандартів радянським урядом 20 – 40-х років ХХ ст. особливо в площині норм і стереотипів жіночого життя, назви друкованих видань, зокрема газет, не просто гендерно дисбалансували, а, підкреслено нехтуючи жіночими маркерами, демонстрували домінанту чоловічого роду.

Звернімо увагу, що в показниках нами вивчалися як назви періодичних видань(газет), так і «багатотиражки, стінні односторінкові випуски газети тимчасового характеру, газети виїзних редакцій, а також ті, що друкувалися на сторінках інших видань. Як правило вони мали власну назву, підзаголовок, періодичність, нумерацію і навіть редакторів» [3, 3]. Це

робилося з метою ілюстрування ситуації гендерної асиметрії, сформованої в царині номінації газет радянської України 20 – 40-х років ХХ ст. (назви газет подаються в оригіналі).

А. Нами були виділені назви з використанням чоловічих маркерів. Ця група поділена на підгрупи:

1. Назви газети або складна назва газети містить гендерний маркер, що вказує на фах, професію, сферу діяльності чоловіка – як традиційні, так і нові (подаватимемо за алфавітом; у складній назві – за буквою головного слова).

– «Авиаспециалист» (б.м.), «Автодорожець Одещини» (Одеса), «Авторемонтник» (Харків), «Автошляховик» (Харків; Дніпропетровське), «Азотчик-ударник» (Сталін), «Красный азотчик» (Сталін);

– «Банківець» (Харків); чимало назв зі словами «будівельник», «будівник», які вживалися і як самостійне слово-назва, і як частина складної назви чи складного слова: «Будівник» (Дніпропетровське), «Будівник на Дніпробуді» (ст. Шлюзова), «Будівник-металург» (Дніпропетровське), «Будівельник» (Ворошилівське; Київ; Харків), «Залізничний будівельник» (Київ), «Портобудівельник» (Дніпропетровське), «Станкобудівник» (Іванівка), «Молодий суднобудівельник» (Київ), «Молодий топкобудівельник» (Київ), «Червоний суднобудівник» (Одеса), «Суднобудівельник» (Київ) та ін.;

– «Ваговик» (Київ), «Вагонник» (Харків), «Вапняк» (Оленівка), «Велоударник» (Харків), «Красный весовщик» (Одеса), «Червоний вівчар» (Очаків), «Виробник та видавець» (Харків), «Голос винокура» (Межирічка), «Взиновец Харковщины» (Харків); «Індустріальний взуттьовик» (Київ), «Внешторговец» (Харків), «Дніпровський водник» (Київ), «Водник-ударник» (Київ), «Радянський водомір» (Київ), «Червоний водопровідник» (Одеса), «Вуглівець» (Артемівськ), «Высоковольтник» (Чугуїв) та ін.;

– «Червоний газетяр» (Харків), «Голос гірника» (Часів Яр), «Червоний гірник» (Кривий Ріг), «Горняк» (Чистякові; Єнакієве; Сталін), «Горняк-ударник» (Сталін), «Гірпромовець» (Кривий Ріг), «Красный грузчик» (Маріуполь) й ін.;

– «Голос деревообробника» (Шепетівка), «Молодий деревообробник» (Київ), «Свердло деревообробника» (Харків), «Доменщик» (Ворошилівськ), «Красный доменщик» (Макіївка), «Голос дорожника» (Жмеринка), «Дротяр» (Запоріжжя); «Друкар» (Бердичів; Кривий Ріг; Черкаси; Чернігів), «Думка друкаря» (Харків), «Голос друкаря» (Херсон), «Червоний друкар» (Одеса) та ін.;

– «Червоний енергетик» (Київ), «Електрифікатор» (Харків), «Молодий електрик» (Київ), «Електрик на варті» (Київ), «Голос електрика» (Рутченково), «Украинский экономист» (Харків) та ін.;

– «Київський журналіст» (Київ), «Советский журналіст» (Харків); «Железнодорожник» (Одеса), «Молодой железнодорожник» (Харків) та ін.;

– «Голос заготовщика» (Харків), «Червоний зоотехнік» (Харків); «Залізничник-ударник» (Шепетівка; ст. Конград), «Червоний залізничник» (Миколаїв), «Зв'язківець» (Кривий Ріг; Бородянка), «Зв'язківець-ударник» (Одеса), «Голос зв'язковця» (Б.м.), «Зв'язист і поширювач преси» (Чернігів) та ін.;

– «Інженер-будівельник» (Полтава), «Слово інженера и техніка» (Сталін), «Громадський інспектор праці та страхделегат» (Київ);

– «Красный кабельщик» (Київ), «Молодий кабельник» (Київ), «Кадровець» (Харків), «Казаняр-ударник» (Київ), «Привет молодым канатчикам» (Харків), «Красный керамик» (Харків), «Молодий книгар» (Київ), «Молодий коваль» (Київ), «Кузнец» (Дружковка), «Коксовик» (Ворошилівське), «Коксохимик» (Рутченково), «Коксохемовець» (Харків), «Краснознаменный кожевенник» (Одеса), «Комунальник» (Київ), «Комунар» (Київ; Харків), «Конопляр С.-Будщини» (Середина Буда), «Червоний консервник» (Херсон), «Кооперативний кустар» (Харків), «Кооперований кустар» (Кременчук), «Трудовой кустарь» (Харків), «Кустар України» (Харків) та ін.;

– «Радянський лінгвіст» (Київ), «Лісовик» (Переяслав), «Лісодеревообробник» (Затонське), «Лісоруб» (Фастів), «Лісоруб-ударник» (Летичів), «Голос лісоруба» (Бердичів), «Голос литейщика» (Харків) та ін.;

– «Манометрист» (Київ), «Махорочник» (Кременчук), «Червоний медик» (Київ), «Металіст» (Великий Токмак; Кривий ріг; Сталін), «Кооперований металіст» (Харків), «Металіст-ударник» (Бердянське), «Днепровський металург» (Запоріжжя), «Красный механизатор» (Попасна), «Молодий механічник» (Київ), «Ударный мешальщик» (Харків), «Радянський мисливець та рибалка» (Харків), «Червоний молочар» (Макіївка; Чистяково), «Красный монтажник» (Слов'янськ), «Моряк» (Одеса), «Красный моряк» (Київ; Миколаїв), «Мостовик» (Дніпропетровське; Обухівка) та ін.;

– «Червоний орач» (Балта), «Обтискач» (Одеса), «Общепитовец» (Сталін), «Трибуна обувщика» (Харків), «Красный обувщик» (Харків), «Освітнянин Дніпропетровщини» (Харків) та ін.;

– «Паливник» (Київ), «Палітурник» (Київ), «Паперовик-винахідник» (Харків), «Паровозник» (Дніпропетровське), «Паротяжник» (Запоріжжя), «Красный пахарь» (Изюм), «Червоний пекар» (Київ; Харків), «Голос печатника» (Бахмут), «Красный печатник» (Київ; Херсон), «Пищевик» (Кіровоград), «Одесский пищевик» (Одеса), «Пилот» (Одеса), «Червоний пілот» (Київ), «Червоний плугатар» (Київ; Миколаїв; Липці), «Червоний плугар» (Миколаїв), «Поліграфіст» (Київ; Житомир), «Красный полиграфист» (Умань), «Политотделец транспорта» (Маріуполь), «Портовик / The Harbor Worker» (Одеса), «Червоний порцелярник» (Харків), «Голос продпрацівника» (Київ), «Киевский пролетарий» (Київ), «На допомогу пропагандисту» (Харків), «Профактивіст» (Харків) та ін.;

– назви газет зі словом «робітник» (також російські слова «работник» і «рабочий»): а) як самостійна назва, частина назви з прикладкою або назви, що складається з кількох слів: «Робітник» (Полтава; Житомир), «Лісовий робітник» (Остер; Городня), «Будинковий робітник» (Харків), «Комунальний

робітник» (Київ), «Поправно-трудоий робітник» (Харків), «Робітник освіти» (Харків), «Робітник і селянин» (Кам'янець-Подільський; Гайсин), «Робітник та незаможник» (Радомисль), «Голос робітника-шкіряника» (Київ), «Робітник-бригадир» (Харків), «Робітник-кооператор» (Київ), «Робітник-студент» (Харків) та ін.; «Допровский работник» (Харків), «Листок инженерно-технического работника» (Кичкас) та ін.; «Рабочий» (Херсон), «Молодой рабочий» (Сталін), «Деповский рабочий» (Харків), «Голос рабочего» (Рутченково), «Жизнь рабочего» (Харків), «Организованный рабочий» (Екатеринослав), «Рудничный рабочий» (Кривий Ріг) та ін.; б) як частина складного слова на позначення робітника відповідної галузі: «Землеробітник» (Харків), «Низовой культработник» (Сталін), «Український медробітник» (Харків), «Горловский медроботник» (Горловка), «Топработник» (Одеса), «Торфробітник» (Деражня), «Фінробітник» (Житомир) та ін.;

– «Радіофікатор» (Харків), «Раціоналізатор» (Київ), «Голос рафінарника» (Сміла), «Розповсюдник преси» (Київ), «Листок рабкора» (Артемівськ), «Одесский рабкор» (Одеса), «Робкор-политотделец» (ст. Луганськ), «Голос робселькора» (Великий Токмак), «Рабселькор на посту» (Сталін), «Молодий рудокоп» (Кривий Ріг) та ін.;

– «Радянський садівник» (Затонське), «Голос сахарника» (Київ; Проскурів; Суми), «Свеклосахарник» (Шалыгино), «Радянський свинар» (Херсон), «Красный связист» (Житомир), «Связист» (Київ), «Лист селькорові» (Харків), «Селькор-ударник» (Полтава), «Радянський сіяч» (с. Болгар), «Складальник» (Київ), «Красный скотарь» (Маріуполь), «Скотар-молочар» (Суми), «Голос содовца» (ст. Переїзна), «Радянський статистик» (Харків), «Червоний складув» (Мерефа), «Червоний скляр» (Костянтинівка), «Страховик» (Дніпропетровське), «Сталинский страховик» (Сталін), «Промстраховик» (Лубни), «Строитель» (Луганськ), «Военный строитель» (Вінниця), «Голос строителя» (Дніпропетровське), «Машиностроитель»

(Сталін), «Шахтостроитель» (Ворошилівськ), «Студент Жовтня» (Харків; Одеса), «Студент революції» (Харків) та ін.;

– «Голос тракториста» (Інгульське; Великий Токмак), «Тракторовозець» (Великий Токмак), «Красный трамвайщик» (Харків), «Київський трамвайщик» (Київ), «Транспортник» (Дніпропетровське; Одеса; Харків), «Воздушный транспортник» (Київ), «Красный трубник» (Харцизськ), «Текстильник» (Полтава), «Голос кооптекстильника» (Харків), «Червоний технолог» (Харків), «Толкач» (Вовчанськ; Харків), «Київський турист» (Київ), «Турист Херсонщини» (Херсон), «Тяговик» (Полтава) та ін.;

– «Народний учитель» (Харків) та ін.; «Углекоп» (Ворошилівськ; Красний Луч) та ін.;

– «Фабзавучник» (Макіївка; Одеса), «Фінбанківець» (Кривий Ріг), «Финударник» (Луганськ), «Фізкультурник України» (Харків), «Фізкультурник-ударник» (Одеса) та ін.;

– «Дарницький харчовик» (Київ), «Голос хіміка» (Слов'янськ), «Хімік-технолог» (Харків), «Червоний хлібороб» (Старобільськ), «Молодий хлібороб» (Харків) та ін.;

– «Кооперований цегельник» (Харків), «Одеський цукровар» (Одеса), «Одеський цукровик» (Одеса) та ін.;

– «Чаеразвесчик» (Одеса), «Червоний чинбар» (Київ) та ін.;

– «Шахтер» (Ханжонково), «Шахтар» (Ворошилівськ), «Глаз швейника» (Харків), «Червоний шляховик» (Київ), «Кооперований шкіряник» (Харків) та ін.;

– «Молодий щіткарик» (Київ) та ін..

2. Окремо виділимо назви газет з гендерним маркером, які так чи інакше стосуються військової галузі, війська, міліції: «Артиллерист» (Київ), «Артиллерист-ударник» (Київ), «Краснознаменец-артиллерист» (Б.м.), «Конный артиллерист» (Київ), «Автобоец» (Харків), «Красный боец» (Луганськ, Херсон), «Воздушный боец» (Б.м), «Военстроевец» (Київ), «Військор» (Харків), «Гарматник» (Конотоп), «Червоний гарматчик»

(Харків), «Зенитчик на посту» (Київ), «Красный истребитель» (Київ), «Красный кавалерист» (Житомир; Київ), «Легкий кавалерист» (Київ), «Красный командир» (Полтава; Суми), «Красный конвоир» (Київ), «Голос красноармейца» (Одеса), «Красноармеец» (Новоград-Волинський), «Красный курсант» (Київ), «Красногвардеец» (Харків), «Красный новобранец» (Житомир), «Красный оборонец» (Київ), «Радянський обронець» (Київ), «Осавіахімовець» (Харків), «Червоний ополченець» (Житомир), «Клинок пограничника» (Могілев-Подільський), «Пограничник у Дністра» (Могілев-Подільський), «Понтонер» (Київ), «Протиповітряник» (Кривий Ріг), «Сапер-краснознаменец» (Житомир), «Сапер-ударник» (Одеса), «Воздушный страж» (Б.м.), «Красный стрелок» (Харків), «Червоний стрілець» (Київ), «Тсоавіахімовець» (Нова Одеса; Харків), «Тсводець України» (Одеса), «Военный топограф» (Київ; Малин), «Голос червоноармійця» (Київ), «Красный черноморец» (Севастополь) та ін.; «Червоний призовник» (Мелітополь), «Допризывник и спортсмен» (Чернігов), «Призовник Дніпропетровщини» (Дніпропетровське) та ін.; «Радянський міліціонер» (Київ), «Червоний міліціонер» (Могілев-Подільський), «Голос міліціонера Поділля» (Вінниця), «Міліціонер Кременчуччини» (Кременчук), «Чекіст на страже» (Бирзула) та ін.

3. Назви газет, гендерний маркер у яких підсилює ідеологічний: «Більшовик» (ця назва в показниках згадується майже 200 разів), «Депутат» (Дніпропетровське), «Депутат-ударник» (Київ), «Кімовець» (Харків), «Комінтерновець» (Амур-Нижньодніпровське), «Комуніст» (Київ), «Комсомолец України» (Харків), «Комсомолец-активіст» (Миколаїв), «Парторг» (Тульчин), «Партробітник» (Київ; Чернігів), «Юний лєнінець» (Харків). Зустрічаються і назви з ідеологічно популярним префіксом «без-»/(рос. «без-»/«бес-»): «Безбожник» (Одеса), «Безвірник Запоріжжя» (Запоріжжя) та ін.

4. Окрім цього можна виділити і декілька назв маргінального дискурсу, - це «Голос беспризорного» (Київ), «Інвалід-кооператор» (Київ) тощо.

5. Трапляється й чимало похідних назв від:

- назв підприємств, заводів, фабрик – «Ильичевец» (Маріуполь), «Мартієць» (Одеса), «Голос петровца» (Єнакієве) та ін.;

- назв міст, місцевостей, територій – «Артемівець» (Сталіне), «Басарабець» (Київ), «Бердянец на чеку» (Проскуров), «Зброя охтирця» (Пархомівка), «Каховець» (Київ), «Красный рубежанец» (Рубіжне), «Сивашець» (Миколаїв) та ін.;

- чоловічих прізвищ, псевдонімів відомих постатей тих часів – «Ворошиловець» (Дружковка; Одеса), «Держинець» (Харків), «Молодий затонець» (Київ), «Косіоровець» (Київ; Херсон), «Котовець» (Бердичів), «Постишевець» (Яготин), «Свердловець» (Кременчук), «Молодий сталінець» (Межибіж; Сталін), «Фрунзівець» (Кривий Ріг), «Чапаєвець» (Полтава) й ін.

6. Також у показниках можна зустріти назви видань, у яких вживаються власні назви, як правило чоловічі прізвища, імена, псевдоніми: «Вчення Маркса – Енгельса – Леніна – Сталіна зробимо надбанням всіх трудящих» (Глухів), «Добъем Врангеля» (Купянськ), «Долой Деникина» (Б.м.), «Пам'яті Коцюбинського» (Житомир), «По стопам Либкнехта» (Старобельськ), «Под знаменем Ленина» (Харків), «Роковини Шевченка» (Вінниця), «Тарасове свято» (Полтава) та ін.

7. Назви, що підкреслюють матеріальний, соціальний, становий статуси (можуть використовуватися й збірні іменники): «Голота» (Київ), «Киевская беднота» (Київ), «Селянська біднота» (Київ; Харків), «Голос колгоспника» (Охрімівна; Скадовське; Тараща), «Жизнь колхозника» (Семеновка), – узагалі зі словом «колгоспник» фіксується чимало назв; «Колективіст» (Вовча), «Коммунар» (Київ; Харків), «Пролетарий» (Харків), «Червоний селянин» (Херсон) та ін.

Б. Назви з використанням жіночих маркерів. Група не чисельна, але теж можна виділити підгрупи.

1. Одразу окреслимо, що в назвах газет, що стосувалися жінок домінує саме статевий фактор, як правило, акцентним словом є слово «жінка» та

похідні від нього слова: «Жінка – друг дітей» (Харків), «Жінгазета» (одна з назв «Жіночої сторінки» в газеті «Червоний тракторист» (Пологи); «Жіноча сторінка» у газетах «За більшовицькі колгоспи» (Чаплина), «Колгоспна праця» (Ротмистрівка), «Колгоспний шлях» (Миньківці).

2. Гендерна маркованість назв стосується також станового або професійного статусу жінки: «Колгоспниця України» (Порохня; Золотоноша; Лубни), «Комунарка України» (Харків; Червона Баварія), «Работница и крестьянка» (Миколаїв), «Страничка работницы» (додаток до газети «Знамя Советов» (Чернігів), «День работниц» (Харків), «Робітниця Петрівки» (Київ), «Трудівниця» (Харків) та ін.

3. Є назва з акцентом на репродуктивній функції жінки як матері - «На помощь матери-пролетарке» (Шахты).

Висновки. Фактично, ці три пункти вмістили майже всі назви з жіночим маркером, що навіть візуально дозволяє визначити неактивність газетних назв-фемінітивів. Назв із маркером чоловічого роду значно більше, ніж зазначено (як правило, нами подавалася одна назва із ключовим гендерним маркером).

Така ситуація може пояснюватися подвійно. З одного боку, переважання назв чоловічого роду й похідних утворень чоловічого роду, більшість з яких – професійного й статусного спрямування, є «спадщиною» старої гендерної системи. Обмеженість жіночої соціалізації тільки родиною й працею в межах родини обумовлювала відсутність значної кількості жіночих особових найменувань, які утворювалися від іменників чоловічої статі за сталим чи тимчасовим заняттям, професією, соціальним станом. Ця теза підтверджується висновком про те, що «словотвірною базою для творення жіночих найменувань за допомогою модифікаційних(фемінізуючих) формантів з давніх часів були головним чином повні основи іменників чоловічого роду» [4, 16]. До того ж нове соціалістичне життя буквально «вибухало» новими професіями й фахами, які ще не були опановані чоловіками, а тому очікувати на появу фемінітивів було б алогічно. З іншого

– практично повна відсутність газетних назв-фемінитивів могла пояснюватися не законами лінгвістики, а новим гендерним порядком: відсутність назви жіночого роду на позначення жіночого заняття, професії, фаху, соціального стану – найвищий вияв гендерної рівності в радянській державі. Доведення останньої тези вимагає окремого дослідження, що не входить в коло наукових інтересів у цій статті, тому мотивуємо свої кінцеві висновки першим положенням.

Окрім цього додамо, що в назвах газет використання жіночого статевого/гендерного маркеру активізувалося, коли йшлося не про фахові, професійні категорії, а про ідеологічно важливі й активні соціальні, станові/класові, фізіологічні лексичні одиниці – «колгоспниця», «комунарка», «селянка», «робітниця», «мати».

Один з аспектів подальшого вивчення гендерного аспекту процесу називання газет і журналів – аналіз назв видань, пропонованих сучасним ринком преси, котрий із активізацією жіночого сегменту демонструє іншу специфіку його номінації.

Література

1. Слінчук В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа): Автореф. дис... канд. філол.н.: 10.01.08 – журналістика / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
2. Газети Радянської України 1917 – 1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) – К.: ЦНБ АН УРСР, 1979; Газети Радянської України 1921 – 1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР): Каталог. – К.: ЦНБ АН УРСР, 1981; Газети Радянської України 1926 – 1929 рр. у фондах ЦНБ АН УРСР: Каталог / Канадський інститут українських студій, Альбертський університет. – Едмонтон, 1988; Газети України 1930-1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог: У 2 ч. / Авт. – укл. Т.О. Борисенко, О.С.

Залізнюк, О.С. Лук'янчук; НАН України. Національна бібліотека України ім.. В.І. Вернадського; Ред. кол. О.С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2004.

3. Від укладачів // Газети України 1930-1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог: У 2 ч. / Авт. – укл. Т.О. Борисенко, О.С. Залізнюк, О.С. Лук'янчук; НАН України. Національна бібліотека України ім.. В.І. Вернадського; Ред. кол. О.С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2004. – Ч. 1. – С. 3 – 6.
4. Семенюк С.П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: Автореферат дис... канд. філол. н.: 10. 02. 01 – українська мова / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.